

ГЕНЕЗИС НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ФЕНОМЕН ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

О.А. Лавріненко

Історія становлення педагогічної майстерності у вищих закладах освіти впродовж століть свідчить про важливість і необхідність розвитку професійних компетенцій майбутніх учителів. У процесі опанування студентами педагогічною майстерністю необхідно враховувати рівень їхньої соціальної зрілості, формування якої розпочинається із виховання і самовиховання, її соціального самовизначення. Науковці Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка ще в 90-х роках ХХ ст. переконливо доводили тезу про те, що педагогічна інтерпретація взаємозв'язку соціальної зрілості особистості і професійної майстерності дозволяє зробити висновок: майстерність опановується студентами педагогічних ВНЗ поетапно, залежно від досягнутого рівня соціальної зрілості, а не лише від курсу навчання в інституті. Формування майбутнього вчителя розпочинається із цілеспрямованого розвитку його педагогічних здібностей і гуманістичної спрямованості як системотворчих рис особистості, а не із засвоєння програмних знань та спеціальних і психолого-педагогічних дисциплін. Такий підхід вимагає надання кожному студенту, починаючи з першого курсу навчання, достатньою наближених до шкільної практики можливостей безперервного перетворення накопичених знань у соціально-професійні вміння, які реалізуються лише у спілкуванні з іншими людьми. Саме в таких умовах професійно-педагогічні знання цілеспрямовано перетворюються в компетентність, насамперед у тих, хто досяг високого рівня соціальної зрілості.

Інтеграція вітчизняної освітньої системи в Європейський простір (запровадження

зовнішнього незалежного тестування випускників середньої загальноосвітньої школи, приєднання до Болонської угоди) вимагає переосмислення поняття компетентностей учнів і тих, хто їх навчає. На думку теоретика сутності професійних компетентностей учителів О.В. Орловської, сучасна школа потребує кваліфікованого вчителя відповідного рівня та профілю, конкурентоспроможного, компетентного, який вільно орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності [11, с. 56]. Лише через педагогічну майстерність у вищих педагогічних закладах можна дієво зреалізувати принцип професійної компетентності в системі підготовки майбутнього вчителя. Майстер педагогічної праці — це, перш за все, висококомпетентний у психолого-педагогічній і власній предметній галузі спеціаліст, який вміє репродукувати на високому рівні професійні знання, навички та вміння. Компетентний викладач інтегрує в собі кращі рівні професійних, педагогічних, психологічних і соціальних рис. Заперечення необхідності навчання основам педагогічної майстерності в педагогічному ВНЗ, що досить часто обстоюється деякими горе-теоретиками, нездатними усвідомити високу місію вчителя в навчанні та вихованні майбутніх будівничих держави (на жаль, цей процес помітний у Ніжинському університеті, частково в Національному Київському та Чернігівському педагогічних університетах, які стояли біля витоків педагогічної майстерності), — це заперечення вітчизняної історії, перекручення історичних фактів становлення та розвитку вітчизняної освіти, поглядів і переконань багатьох

прогресивних громадських та наукових діячів, злочин перед учительством і суспільством взагалі.

В умовах корінних суспільно-політичних змін в Україні, яка пройшла тяжкий шлях самовизначення і боротьби за власну незалежність, де склалися стійкі традиції навчання і виховання, чия неоціненною педагогічною спадщиною користується весь світ, особливого значення набуває використання та впровадження ідей педагогічної майстерності в систему підготовки вчителя-вихователя, вироблених протягом століть усією системою вітчизняної освіти. Актуальності набуває проблема випереджального розвитку як нової риси загальноосвітньої і професійної підготовки кадрів, формування у студентів, прагнення і вміння вчитися поповнювати свої знання упродовж усього життя. Випереджальний розвиток, як зазначає вітчизняний теоретик педагогічної майстерності Ольга Грищенко, є не просто адаптацією навчальних закладів до ринку, а взаємозв'язком із ринковими механізмами, використанням його позитивних моментів, які стимулюють активну діяльність навчальних закладів. Це, насамперед, створення і практична реалізація такої моделі професійної освіти, яка відповідає сучасному стану економіки і суспільства. Вирішити цю проблему зможе лише педагог, який володіє педагогічною майстерністю і впроваджує інновації у навчально-виховний процес [6, с. 142 — 143]. "Ідеальний педагог, - зазначав у своїх наукових працях учений Микола Козій, — це той, хто перетворює нинішню змістову основу навчального матеріалу у казковість виробу, приладу, знаряддя, які будуть створені фахівцем-виробничником. Педагогічний ідеал - це будівничий, матеріалом якого є слова, що багаті змістом і виховним символом. Ідеальний педагог — той, хто вміє перенести знання з глибоким переконанням у свідомість вихованців при одночасному здійсненні розвитку, формування та виховання належної особистості для суспільства країни, в якій живе і працює" [9, с. 152 - 153]. Курс "Основи педагогічної майстерності", що викладається успішно в більшості вищих педагогічних закладів, який покликаний визначити рівень професійної компетентності, вміння аналізувати педагогічну взаємодію і конструювати прийоми налагодження співробітництва на уроці і в позаурочний час для стимулювання інтелектуального і особистісного розвитку школяра, повинен стати визначальним у підготовці такого "ідеального" вчителя.

Уявлення про *ідеального вчителя* сьогодні, на думку більшості теоретиків і практиків педагогічної галузі, характеризуються чималою кількістю якісних показників. Серед них І.А. Зязюн виділяє такі:

- "вченість", зазвичай вітчизняна, за національністю її носія;

- доступність методів педагога для учнів, тобто "методичність" знань як здібність ефективно викладати ці знання;

- розуміння природи дитини, бачення в ній задатків майбутніх здібностей як придатності для певного виду майбутньої діяльності;

- моральність педагога як зразок поведінки для вихованців, хоча в цілому роль, що відводилася йому, була незначною, - він лише передавач знань шляхом використання правильної методики;

- естетичність, як необхідне постійне вміння вчителя включати в процес педагогічної дії почуття прекрасного і піднесеного, рідше — комічного, наповнюючи дію потребою-сионкою кожного учня до набуття статусу суб'єкта педагогічної дії [8, с. 9].

Особистісне усвідомлення себе майстром, значущості своєї професії, визнання учнями, колегами і суспільством є складовими якості вчителя-майстра.

Нові інформаційні технології, як відзначає дослідник дидактичних проблем майстерності в підготовці освітніх працівників В.В. Пилпчук, вимагають подальшого розвитку педагогічної майстерності вчителя. Засилля "загальних" педагогів різних іпостасей (психологів, соціологів, політиків, менеджерів, управлінців тощо), які володіють деякою сумою формалізованих і певною мірою сертифікованих знань, що лежать в основі впливу на людей, лише незначною мірою позначаються на освіті. Особливо це стосується загальноосвітньої і професійної школи, де віч-на-віч значний час поруч живуть і співпрацюють учень і вчитель. Вчитель — не педагог-раб, який веде примхливу дитину до школи, а педагог-дидакал, офіційний представник конкретної наукової галузі в освіті і повноважна особа суспільства, якому за покликанням і обов'язком довірено найважливіше — реалізація і розвиток потенції підростаючого покоління. Саме вчитель є основною рушійною силою, що сприяє інтелектуальному, моральному і фізичному саморозвитку учня, його самоактуалізації й самодостатності [13, с. 140]. Тому лише справжній педагог, який здобув відповідну підготовку у педагогічному ВНЗ, отримавши високий рівень педагогічної майстерності, який володіє інноваційними технологіями, здатний сформулювати справжню особистість, яка в подальшому житті примножуватиме матеріальні, культурні та духовні народні цінності.

Більшість сучасних учених, викладачів педагогічних ВПЗ, які переймаються якістю *підготовки педагогічних* кадрів, застосовуючи при цьому прогресивні методики та інновації, переконані: потрібна така організація навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, яка б допомогла студентам переказати теорію на мову конкретної професійної діяльності, розвивати

професійні риси та здібності особистості майбутнього вчителя-вихователя. Ці завдання, передусім, повинні покладатися на кафедри педагогічної майстерності. Логіка навчання основам педагогічної майстерності у ВНЗ може бути представлена в різноманітній динаміці, проте, як засвідчує історичний поступ розвитку науки із оволодіння вчительським ремеслом та педагогічною культурою в цілому, слід дотримуватися таких науково-організаційних принципів:

1. *Створення матеріальної і технічної бази кафедри.* Для ефективної роботи професорсько-викладацького колективу зі студентами слід створити відповідно обладнані аудиторії педагогічної майстерності для проведення лабораторно-практичних і лекційних занять. Ці приміщення мають бути оснащені стаціонарною звуко- та відеозаписуючою апаратурою, комплексом мультимедійної апаратури, проектувальними пристроями, дзеркалами для здійснення тренінгових вправ та подальшого відтворення поведінки майбутнього вчителя в камерній аудиторній обстановці і опанування студентами прийомів і способів педагогічної дії.

2. *Створення викладачами кафедри педагогічної майстерності навчально-методичних та науково-методичних комплексів з урахуванням нових технологій навчання за Болонською декларацією.* При розробці концептуальних положень, які можуть лягти в основу програми з курсу, слід обов'язково дотримуватися його висхідних теоретичних і технологічних підструктур.

3. *Участь кафедри у професійному доборі абітурієнтів та у їхній довузівській підготовці.* Запровадження незалежного зовнішнього тестування при вступі у вищі педагогічні заклади освіти — явище позитивне з одного боку, а з іншого — якісний склад студентів-першокурсників, які вступають виключно за сертифікатами оцінювання знань, засвідчує про нівелювання добору на вчительську професію. Заперечення творчих професійних іспитів при вступі до педагогічного ВНЗ (принаймі на місця за державним замовленням) призвело до того, що вступає абітурієнт, який подає сертифікат із досить високими результатами незалежного оцінювання з певного предмета, але ніхто не звертає увагу: чи здатний він у майбутньому бути вчителем, чи має природні здібності і нахили до виховання та навчання, чи є у нього зовнішні вади, чи не порушена моторика мовленнєвої комунікації тощо. Нехтування і нерозуміння необхідності такого добору призводить сьогодні до марної трати державних коштів на підготовку освітян відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. Саме кафедра педагогічної майстерності спільно із іншими кафедрами та підрозділами вищого навчального закладу повинна вишукувати серед

загалу учнів загальноосвітніх шкіл та абітурієнтів педагогічні таланти і створювати умови для їхнього розвитку. Вивчаючи систему допрофесійної і професійної підготовки кадрів для освіти і народного господарства Японії, І.А. Зязюи перекопував: "Чого вони вийшли зараз на світові позиції? Тому, що вони підтримують талант. Талант — це одиничний вияв природи, сил Божих, як ми кажемо. І його треба знайти й підтримати" [4, с. 57].

4. *Кафедра педагогічної майстерності має стати центром наукових досліджень з проблем теорії та історії професійно-педагогічної підготовки, (філософії педагогічної дії і освіти в цілому.* Ці дослідження повинні спрямовуватися на розробку нових технологій професійно-педагогічного розвитку особистості вчителя, для науково-методичного забезпечення читання курсу "Основи педагогічної майстерності" у вищих педагогічних закладах II - IV рівнів акредитації, відстоювання стратегії особистісно орієнтованого професійного розвитку майбутнього вчителя, формування професійно значущих рис особистості не лише в період навчання у навчальному закладі, а й у процесі підвищення кваліфікації педагогічного працівника. В організаційно-науковому плані кафедра повинна прилучитися до вивчення питань можливості створення кабінетів педагогічної майстерності в базових школах для проведення частини занять з курсу і педагогічної практики у спеціально обладнаних класах. "Спеціально обладнані класи-лабораторії дадуть можливість, не порушуючи навчання в школі, здійснювати коментар педагогічної дії, активно включати студентів у аналіз діяльності вчителя і учнів", — рекомендують провідні науковці, фундатори створення кафедри педагогічної майстерності в Полтавському педагогічному університеті імені В.Г. Короленка.

У столітті інформаційних технологій, глобальної комп'ютеризації, поширення системного програмування, використання мікропроцесорів, мікроелектроніки, як стверджує академік В.П. Андрущенко, гостро постає проблема інтелектуально розвинутої особистості, базовим компонентом духовного світу якої стають саме фундаментальні знання і здатність до самоосвіти в контексті постійно зростаючих об'ємів і потоків інформації [1, с. 7]. Тому перед педагогічними ВНЗ висувається завдання необхідності науково обґрунтованих змін у змісті та методах підготовки шкільних педагогів, надання цій підготовці цілеспрямованого гуманітарного характеру. Досліджуючи особистість педагога, як суб'єкта комунікації, сучасний учений Іван Цимбалюк звертає увагу на ту обставину, що в нинішніх умовах учитель має не тільки (і, мабуть, не стільки) повідомляти нову інформацію, а й систематизувати знання учня, набуті з різ-

номанітних джерел, допомагати йому інтерпретувати одержані відомості, використовуючи їх для виконання навчальних (згодом — практичних, а далі - життєвозначущих) завдань, самостійно добувати й аналізувати інформацію, зокрема в соціальній сфері. Стрижнем фахової підготовки вчителя має стати формування його здатності до динамічно побудованої взаємодії з учнями і здійснення в такий спосіб гуманістично орієнтованого навчально-виховного процесу [16, с. 38]. Саме в процесі оволодіння курсом "Основи педагогічної майстерності" майбутні вчителі мають виробити той арсенал засобів впливу на свідомість, почуття, діяльність та поведінку вихованців, який позитивно позначиться на вирішенні освітніх і виховних завдань сучасності.

Для вітчизняних науковців, розробників теоретико-методологічних засад педагогічної майстерності, актуальним є удосконалення її змісту та структури, розгляду і теоретичного обґрунтування нових, актуальних для сьогодення моделей та систем підготовки педагогічних кадрів. Особливого значення набувають питання формування професійної культури майбутніх учителів, а саме її комунікативної складової. Пасивна і культурно обмежена посередність, як стверджує А.М. Гордієнко, не зможе швидко адаптуватися до реалій навколишнього світу. Соціум більш вимогливо ставиться до професіоналізму вчителя: рівня його знань, умінь, навичок, його загальної та професійної культури. Адже рівень підготовки вчителя, його професійно-педагогічна культура впливає на соціалізацію та інтелектуально-моральний розвиток майбутніх поколінь. За допомогою оптимального спілкування вчитель не лише передає учням певні знання, формує вміння і навички, але й виховує їхню культуру гуманного людського співжиття, упевненість у своїх силах, стабільно-доброзичливе ставлення до оточуючих [5, с. 95].

Із використанням нових навчально-виховних технологій зростає і відповідальність учителя, ускладнюється його робота, оскільки він веде свої пошуки в умовах високої динамічності освітньо-виховного процесу. На думку сучасного вітчизняного теоретика і практика психології Людмили Роговик, виняткової ваги набуває дослідження і реалізація в практику навчання основ педагогічної майстерності питань, пов'язаних із саморегуляцією психомоторної активності вчителя як особливої професійно якісної його риси. У психомоторній активності педагога-вихователя відображаються ті норми й цінності, які регламентують його професійну діяльність. Вступаючи у взаємодію з учнями, вчитель, який має розвинути психомоторику, здатний задовольнити інтереси дітей, не порушуючи при цьому власної внутрішньої рівноваги.

Для вчителя, як зазначає вчена, дуже важливо вміти оцінювати свій психічний та фізичний стани, керувати ними, цілеспрямовано і раціонально використовувати їх під час розв'язання педагогічних завдань. Завдяки вмінню оцінювати в конкретній ситуації стан свого організму (його психомоторної активності), вчитель може мобілізувати власні внутрішні сили та привести їх у відповідність із потребами певної педагогічної ситуації. Майстерність педагога полягає в тому, що він не чекає, доки у нього з'явиться піднесений настрій, натхнення, бадьорість, а вміє мобілізувати свою психомоторну активність на педагогічну дію, яка "продиктована" дитиною [14, с. 51].

Курс "Основи педагогічної майстерності" потребує, як твердять учителі-практики, ґрунтовного вдосконалення проблематики формування педагогічного артистизму. До вчителів, особливо гуманітарних циклів, ставляться вимоги, аби їхні уроки були наповнені моральним, духовним, національним змістом. Важливо навчитися таким засобам подачі навчального матеріалу, які б сприяли формуванню у вихованців справжніх моральних цінностей, викликали позитивні почуття. Одним із напрямків розв'язання цієї проблеми є розвиток і вдосконалення педагогічного артистизму як невід'ємної складової педагогічної майстерності вчителя. Нагальним: для підготовки майбутніх педагогів є усвідомлення головного принципу системи К.С. Станіславського: збудником будь-яких емоцій, переживань є дія. Саме в дії поєднується думка, почуття і фізична поведінка. Педагог, як і актор, одночасно є творець і інструмент навчального процесу, а дія слугує матеріалом для творчості. Система К. Станіславського, що базується на фізіологічному вченні І.П. Павлова, Т.М. Сеченова та ін., і розробка на її основі комплексу спеціальних тренінгових вправ, що сприятимуть самовдосконаленню студентів педагогічних ВНЗ шляхом тренінгу і навіть маустрі, для підвищення рівня професійної майстерності, - ефективний засіб формування високого рівня педагогічної майстерності [3, с. 146].

Одним із нових напрямків досліджень теорії та методики педагогічної майстерності, який має дієве спрямування у системі сучасної практики підготовки вчительських кадрів, є арт-терапія. Російські вчені, розробники методів арт-терапії у вимірах мистецтва, зазначають, що арт-терапія розглядається як "терапевтична процедура ("психологічне лікування") особистості, що використовується серед основних терапевтичних заходів як творчий процес, у якому перебуває пацієнт і його результати творчості: картини, музика, вірші тощо. [2, с. 3]. І.А. Зязюи, досліджуючи сутність арт-терапії в історико-філософському контексті, наголошує на тому, що за рівнем масштабності використання арт-терапії можна

TV

розглядати як модифікуючу чи радикальну новизну і спонтанний характер її поширення в межах діяльності окремих інноваторів чи закладів на рівні технології. Можна лише сподіватися, що включення арт-терапії в навчальні плани підготовки педагогів надасть їй статус новизни у змісті педагогічної освіти [7, с. 24]. Вчений зауважує: "У підготовці студентів до педагогічної діяльності феномен арт-терапії може бути включений до програми курсу "Педагогічна майстерність". Організаційно арт-терапія може виявлятися у таких формах: окремі лекційні і практичні заняття, спецсемінари і спецкурси, курсові і дипломні роботи, консультації, арт-техніки - демонстраційні майстерні, різні форми позанавчальної діяльності, зокрема арт-терапевтичні групи, арт-терапевтичний театр, волонтерські практики, робота як арт-терапевтів і супервізорів" 17, с. 26 - 27].

Педагогічна майстерність як наука постійно розвивається і вдосконалюється. Завдання вищого навчального педагогічного закладу - сприяти студентам в опануванні секретами педагогічної дії для усвідомленої і продуктивної освітньої і виховної праці. Ідеї, досвід, практична реалізація принципів педагогічної майстерності в історичному поступі дозволяють стверджувати: для того, щоб стати справжнім майстром недостатньо лише однієї освіти. Тут необхідний досвід, систематичне підвищення науково-теоретичного рівня і педагогічної кваліфікації, постійне поновлення знань, які зумовлені прискореними темпами науково-технічного прогресу, змінами в змісті освіти, методиках навчання. В ході генезису розвитку науково-теоретичних уявлень про феномен педагогічної майстерності були накопичені цінні ідеї, підходи для їх осмислення і впровадження у систему підготовки майбутнього вчителя. Крім того, розглядаючи педагогічну майстерність, як невід'ємну складову професійно-педагогічної підготовки, сучасні вчені значну увагу приділяють вивченню інтеграційних процесів, пошуку ефективних шляхів та умов створення інтегративних навчальних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айдрущенко В.П. Українська освіта у суперечностях розвитку / В.П. Айдрущенко // Вища освіта України № 3 (додаток 2). Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія., теорія, технології". - К.: "Гнозис", 2008.-Т. 1. - 415 с.
2. Будза А. Арт-терапія. Йога внутрішнього художника / А. Будза. - М.: Астрель АСТ, 2002. - 287 с.
3. Будянський Д.В. Використання елементів системи К.С. Станіслава/кого у процесі формування педагогічного артистизму майбутніх вчителів гуманітарних дисциплін / Д.В. Будянський // Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені М.П. Драгомаїова. Творча особистість учителя: проблеми

теорії і практики: Зо. наук, праць / Ред. колегія.: 01. Мороз, Н.В. Гцзій (відп. ред.) та ін. - К.: НПУ, 2004. - Вип. '1(11). - 319 с,

4. Вони із мене кепкували...: [Інтерв'ю з академіком Іваном Зязюном - ініціатором створення касфедр педагогічної майстерності в закладах вищої педагогічної освіти] // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2006. - № 2. - С. 49 - 59.

5. Гордієнко А.М. Формування культури професійного спілкування майбутнього вчителя / А.М. Гордієнко // 36. наук, праць (у двох частинах): 4.1. Педагогіка та методика навчання і виховання: За результатами конкурсу студентських наук, робіт. - Сими: СумДПУ, 2004. - С. 94 -98.

6. Грищенко О. Інновації і пед майстерність у навчально-виховному процесі професійної школи / Ольга Грищенко // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [Монографія]. - К, Глухів: РВВ ГДГУ, 2005. - 234 с.

7. Зязюн І.А. Арт-терапія у вимірі педагогічної фасципації / І.А. Зязюн // Вища освіта України №3 (додаток 2). Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології". — К.: "Гнозис", 2008. - Т. 1. - 415 с.

8. Зязюн І.А. Естетичні засади педагогічної майстерності / І.А. Зязюн // Професійно-технічна освіта. - 2006. - № 3. - С. 6 - 11.

9. Козій М. Педагогічний ідеал - стимуляційний механізм, формування громадянськості та інноваційного досвіду майстерності / Микола Козій // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [Монографія]. - К., Глухів: РВВ ГДНУ, 2005. - 234 с.

10. Малакаїова П.В. Дослідження моделі вчителя-професіонала / Л.В. Малакаїова, У.М. Пивовар // Матеріали Всеукраїнської наук.-практич. конф. 4 - 6 березня 2002 р. / Ред.-колегія: В.О. Пащенко, І.А. Зязюн, А.М. Бойко, М.В. Гриньова та ін.]. - Полтава: АСМІ, 2002. - С. 1/0- 173.

11. Орловська О.Е. Сутність поняття професійної компетентності вчителя / О.В. Орловська // Витоки педагогічної майстерності. 36. наук, праць Полтавського держ. пед. ун-ту ім. ВТ. Короленка. Вип. 3 / Редкол.: В.О. Пащенко (голов., редактор) та ін. - Полтава, 2007. — С. 56 — 60.

12. Основи педагогічної майстерності. Програми педагогічних вузів. - Полтава, 1993. - 67 с.

13. Пилипчук В.В. Поглиблення професійних знань як умова розвитку педагогічної майстерності викладача / Вітсий Пилипчук // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: [Монографія І. - К., 2003. - 246 с.

14. Роговик Л. Саморегуляція у професійній діяльності вчителя/Людмила Роговик // Початкова школа. - 2004. - № 12. - С. 51— 55.

15. Смирнов В.З. Очерки по истории прогрессивной русской педагогики XIX века / В.З. Смирнов. - М.: Учпедгиз, 1963. - 312 с.

16. Цимбалюк І.М. Підвищення професійної кваліфікації: психологія педагогічної праці. Наук.-метод. посіб. для підготовки і підвищення кваліфікації педагог, кадрів / І.М. Цимбалюк. — К.: ТОВ "Вид-й дім "Професіонал". 2004. - 150 с.

Стаття надійшла в редакцію 05.05.09 •